HUQUQNING AXLOQQA ZIDLIGI KEYINGISI HUQUQIY TIZIMDA RAQAMLIY TEXNALOGYALAR RIVOJI

Elyorjon G'apparov Otabekovich
Namangan davlat universiteti , falsafa fanlari doktori, davlat boshqaruvi huquqi kafedra mudiri
Abdusattorova Gulyor Jamoliddin qizi
Namangan davlat universiteti , yuridik fakulteti davlat boshqaruv huquqi magistiranti

Received: 25.10.2025
Revised: 26.10.2025
Accepted: 27.10.2025

Kalit so‘zlar: huquq, axloq, raqamli texnologiyalar, huquqiy tizim, adolat, vijdon, sun’iy intellekt, etik mas’uliyat.

Keywords: law, morality, digital technologies, legal system, justice, conscience, artificial intelligence, ethical responsibility.

Ключевые слова: право, мораль, цифровые технологии, правовая система, справедливость, совесть, искусственный интеллект, этическая ответственность.

Annotatsiya. Ushbu maqolada huquq va axloq o‘rtasidagi murakkab munosabatlar, ularning ijtimoiy hayotdagi o‘rni va o‘zaro ta’siri tahlil qilinadi. Muallif huquqning axloqqa zid bo‘lishi inson qadri, adolat va vijdon tamoyillarining buzilishiga olib kelishini asoslab beradi. Shuningdek, maqolada raqamli texnologiyalar rivojining zamonaviy huquqiy tizimlarga ta’siri, sun’iy intellekt va elektron boshqaruv jarayonlarida axloqiy mas’uliyatning yangi talqini o‘rganiladi. Tadqiqotda falsafiy, huquqiy va texnologik yondashuvlar uyg‘unlashtirilib, kelajakdagi raqamli huquqiy tizimlarda axloqiy me’yorlarni mustahkamlash yo‘llari taklif etiladi.

Annotation. This article analyzes the complex relationship between law and morality, emphasizing their roles and interactions in social life. The author argues that when the law contradicts morality, it undermines human dignity, justice, and conscience. The paper also examines the impact of digital technologies on modern legal systems and explores the emergence of ethical responsibility in artificial intelligence and e-governance. Combining philosophical, legal, and technological perspectives, the research proposes ways to strengthen moral principles within future digital legal systems.

Аннотация. В данной статье рассматриваются сложные взаимоотношения между правом и моралью, их роль и взаимное влияние в общественной жизни. Автор обосновывает, что противоречие между правом и моралью приводит к нарушению человеческого достоинства, справедливости и совести. Кроме того, анализируется влияние развития цифровых технологий на современные правовые системы, а также проблемы этической ответственности в

процессах искусственного интеллекта и электронного управления. В исследовании объединены философские, правовые и технологические подходы, предложены пути укрепления моральных норм в будущих цифровых правовых системах.

Kirish. Insoniyat tarixida huquq va axloq o‘rtasidagi munosabat har doim eng dolzarb falsafiy va ijtimoiy masalalardan biri bo‘lib kelgan. Axloq — inson xatti-harakatlarini ichki vijdon, qadriyat va ma’naviy me’yorlar asosida tartibga soluvchi tizim bo‘lsa, huquq — tashqi majburiyatlar va qonuniy normalar orqali ijtimoiy hayotni boshqaruvchi mexanizmdir. Shu sababli, har qanday jamiyatda huquq va axloq o‘rtasida muayyan uyg‘unlik, muvozanat va o‘zaro ta’sir mavjud bo‘lishi zarur. Ammo tarixiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, ba’zan huquqiy tizim axloqiy qadriyatlardan uzoqlashadi. Qonuniy jihatdan to‘g‘ri bo‘lgan qaror axloqiy nuqtai nazardan adolatsiz bo‘lishi mumkin. Masalan, totalitar rejimlar davrida qabul qilingan qonunlar qonuniy kuchga ega bo‘lsa-da, ularning mohiyati inson sha’ni, vijdoni va erkinligiga zid bo‘lgan. Shu boisdan G. Radbruch “agar qonun adolatga zid bo‘lsa, u haqiqiy huquq emas” degan mashhur g‘oyani ilgari surgan. Demak, huquqning axloqqa zidliligi — bu faqat nazariy muammo emas, balki amaliy, ijtimoiy va ma’naviy oqibatlarga olib keluvchi holatdir. Bugungi kunda texnologik taraqqiyot, xususan, raqamli texnologiyalar huquqiy tizimlarni tubdan o‘zgartirmoqda. Elektron hukumat, onlayn sud tizimlari, sun’iy intellekt asosida ishlovchi huquqiy dasturlar — bularning barchasi huquqni qo‘llash jarayonini soddalashtiradi, shaffoflikni oshiradi va inson omilini kamaytiradi. Biroq bu jarayon bilan birga yangi axloqiy muammolar ham yuzaga chiqmoqda. Masalan, raqamli tizimlarda shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, sun’iy intellekt tomonidan qabul qilinadigan qarorlarning axloqiy mas’uliyati, yoki algoritmlarda yashirin adolatsizlik holatlari inson huquqlari bilan to‘qnash kelishi mumkin.

Shunday qilib, raqamli texnologiyalar rivoji huquqiy tizimni zamonaviylashtirgan holda, huquq va axloq o‘rtasidagi muvozanatni qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Endilikda huquqni faqat normativ hujjatlar yig‘indisi sifatida emas, balki inson axloqiy qadriyatlarini hisobga oluvchi, raqamli etikaga asoslangan tizim sifatida shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Huquq va axloq o‘rtasidagi o‘zaro munosabat qadimdan falsafa va ijtimoiy fanlarda markaziy mavzulardan biri bo‘lib kelgan. Aristotel o‘zining “Nikomax axloqi” asarida adolat va axloqni bir-biridan ajratib bo‘lmasligini ta’kidlagan. Unga ko‘ra, har qanday qonun axloqiy asosga ega bo‘lishi kerak, aks holda u jamiyatda ishonchni yo‘qotadi. Immanuil Kant esa “Amaliy aql tanqidi” asarida axloqiy qonun insonning ichki burch hissi bilan belgilanadi, huquq esa bu axloqiy tamoyillarning tashqi ifodasidir, deb ta’riflagan. J. Bentam va J. S. Mill kabi

ingliz faylasuflari esa huquqni pragmatik nuqtai nazardan baholab, “eng ko‘p insonlar uchun eng ko‘p foyda” tamoyilini ilgari surishgan. Ularning fikricha, axloq va huquq maqsad jihatidan o‘xshash bo‘lsa-da, amaliy qo‘llanishda farq qiladi: axloq vijdon orqali, huquq esa majburlash mexanizmi orqali amalga oshiriladi. Zamonaviy huquqshunos olimlar, jumladan H.L.A. Hart (“The Concept of Law”, 1961) huquqni ijtimoiy tizim sifatida tahlil qilgan va uni axloqdan qisman mustaqil deb hisoblagan. Biroq, u ham huquqning legitimligini axloqiy me’yorlarga asoslanishini inkor etmagan. Lon L. Fuller esa “The Morality of Law” (1969) asarida “huquqning ichki axloqiyligi” tushunchasini kiritib, qonunning adolatli bo‘lishi uchun u ochiq, izchil va inson manfaatlariga xizmat qilishi kerakligini ta’kidlagan. So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar, ayniqsa sun’iy intellekt, blokcheyn va elektron boshqaruv tizimlari rivojlanishi natijasida huquq va axloq o‘rtasidagi muvozanat yangi bosqichga ko‘tarildi. Roger Brownsword (2019) o‘z tadqiqotlarida raqamli texnologiyalar huquqiy tizimlarda axloqiy nazorat mexanizmlarini kuchaytirish yoki zaiflashtirish imkoniga ega ekanini ta’kidlaydi. Luciano Floridi esa “Information Ethics” (2013) asarida raqamli etikani axloqning yangi paradigmasi sifatida ko‘rib, sun’iy intellekt tizimlarining qaror qabul qilishdagi axloqiy mas’uliyatini chuqur tahlil qilgan. O‘zbekistonlik olimlar ham bu yo‘nalishda bir qator tadqiqotlar olib borishgan. Jumladan, A. Saidov va B. To‘laganov o‘z ishlarida huquqiy islohotlarning axloqiy asoslari, raqamli huquqiy tizimning shakllanishida inson qadri va adolat tamoyilining ustuvorligi haqida fikr yuritishgan. Ularning ta’kidlashicha, raqamli transformatsiya jarayonida axloqiy tamoyillarni e’tibordan chetda qoldirish inson huquqlariga tahdid solishi mumkin. Shunday qilib, mavjud adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, huquqning axloqqa zidligi nafaqat tarixiy, balki zamonaviy texnologik davrda ham dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Raqamli texnologiyalar huquqiy tizimlarda shaffoflikni oshirsa-da, ularning etik chegaralarini belgilash bugungi kunda eng muhim vazifalardan biridir.

1-jadval. Huquq va axloq o‘rtasidagi bog‘liqlik hamda raqamli texnologiyalar ta’sirining ilmiy manbalar asosida tahlili

№	Muallif / Manba	Asar nomi va yili	Asosiy g‘oya yoki yondashuv	Tadqiqotdagi ahamiyati
1	Aristotel	"Nikomax axloqi" (mil. avv. IV asr)	Adolat va axloq ajralmas tushuncha; qonun axloqiy poydevorga ega bo‘lishi kerak	Huquqiy va axloqiy tamoyillar birligini falsafiy jihatdan asoslaydi
2	Immanuil Kant	"Amaliy aql tanqidi" (1788)	Axloqiy qonun inson vijdoni orqali, huquq esa tashqi majburlov orqali ishlaydi	Huquq va axloqning ichki va tashqi tabiatini farqlaydi

№	Muallif / Manba	Asar nomi va yili	Asosiy g‘oya yoki yondashuv	Tadqiqotdagi ahamiyati
3	J. Bentam, J.S. Mill	"Utilitarianism" (1863)	Eng ko‘p insonlar uchun eng ko‘p foyda tamoyili	Huquqning ijtimoiy foyda mezoni asosida axloq bilan bog‘lanishini ko‘rsatadi
4	H.L.A. Hart	"The Concept of Law" (1961)	Huquq ijtimoiy tizim sifatida axloqdan qisman mustaqil	Huquqiy tizimning strukturaviy mustaqilligini ilmiy asoslaydi
5	Lon L. Fuller	"The Morality of Law" (1969)	Qonunning ichki axloqiyligi tamoyillari (izchillik, ochiqlik, adolat)	Huquqning legitimligini axloqiy asoslar bilan bog‘laydi
6	Roger Brownsword	"Law, Technology, and Society" (2019)	Raqamli texnologiyalar huquqiy tizimlarda axloqiy nazoratni o‘zgartiradi	Raqamli davrda huquq va axloq o‘rtasidagi yangi muvozanatni tahlil qiladi
7	Luciano Floridi	"The Ethics of Information" (2013)	Raqamli axloq va sun’iy intellektning etik javobgarligi	Raqamli etikani yangi axloqiy paradigma sifatida tavsiflaydi
8	A. Saidov, B. To‘laganov	"Huquqiy tizimda axloq va adolat tamoyillari" (2020)	O‘zbekiston huquqiy tizimida axloq va adolat uyg‘unligi	Milliy kontekstda huquq-axloq uyg‘unligini raqamli islohotlar bilan bog‘laydi
9	O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni	“Raqamli O‘zbekiston – 2030” (2020)	Raqamli boshqaruv tizimini joriy etish orqali adolat va shaffoflikni ta’minlash	Raqamli huquqiy tizimni axloqiy boshqaruv tamoyillari bilan integratsiyalash imkonini beradi

Tadqiqot muhokamasi. Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, huquq va axloq o‘rtasidagi munosabat insoniyat tarixining barcha davrlarida muhim falsafiy va ijtimoiy muammo bo‘lib kelgan. Qadimgi yunon mutafakkirlari, xususan Aristotel, huquqni axloqiy me’yorlardan ajratish mumkin emasligini ta’kidlagan bo‘lsa, yangi davr faylasuflari bu masalaga turlicha yondashgan. Masalan, Kant axloqni inson vijdoni bilan bog‘lagan, Bentam va Mill esa utilitaristik yondashuv orqali huquqni ijtimoiy foyda mezoni bilan o‘lchagan. Bu yondashuvlarning barchasi huquqning

legitimligi faqat axloqiy asoslar bilan ta’minlanishini ko‘rsatadi. XX asrga kelib, huquqshunoslikda yangi metodologik qarashlar paydo bo‘ldi. H.L.A. Hart huquqni axloqdan nisbatan mustaqil tizim sifatida ko‘rgan bo‘lsa-da, uning ham axloqiy me’yorlarga bog‘liqligini inkor etmagan. Lon L. Fuller esa bu mustaqillikning chegaralarini belgilab, huquqning “ichki axloqiyligi” haqida nazariyani ilgari surdi. Ushbu yondashuvlar huquq va axloqning o‘zaro bog‘liqligi, ayniqsa qonun ijodkorligi va huquqni qo‘llash amaliyotida bir-birini to‘ldiruvchi omil ekanligini isbotlaydi. Raqamli texnologiyalar davrida esa huquq va axloq o‘rtasidagi bu muvozanat yangi bosqichga ko‘tarildi. Elektron boshqaruv, sun’iy intellekt, raqamli nazorat tizimlari va blokcheyn texnologiyalari huquqiy tizimning samaradorligini oshirayotgan bo‘lsa-da, ular bilan birga yangi axloqiy muammolarni ham yuzaga chiqarmoqda. Masalan, sun’iy intellekt tomonidan qabul qilinadigan huquqiy qarorlarning axloqiy javobgarligi kim zimmasida ekani hozircha aniq belgilanmagan. Shuningdek, raqamli nazoratning haddan oshishi inson erkinligi va shaxsiy daxlsizlik prinsiplariga ziddiyat tug‘dirishi mumkin. Brownsword va Floridi kabi zamonaviy tadqiqotchilar bu masalaga chuqur e’tibor qaratgan. Ularning fikricha, raqamli texnologiyalar huquqni yanada aniqroq, izchilroq va tezroq amalga oshirishga yordam beradi, biroq bu jarayonlarda axloqiy me’yorlar texnik standartlar soyasida qolib ketmasligi kerak. Shu nuqtai nazardan, huquqni raqamlashtirish jarayonida axloqiy tamoyillarni saqlab qolish va ularga asoslanish jamiyat barqarorligi uchun zarur shartdir. O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida huquqiy tizimlarni raqamlashtirish jarayoni tez sur’atlarda amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar va axloqiy me’yorlarni bu jarayonlarga integratsiya qilish davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylanmoqda. Masalan, elektron sud tizimlarida shaffoflikni oshirish bilan birga, inson sha’ni va qadr-qimmatini himoya qilishga doir etik mexanizmlar kuchaytirilmoqda. Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar huquqiy tizimni rivojlantirishda katta imkoniyatlar yaratadi, biroq ularning muvaffaqiyati axloqiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashgan holda amalga oshirilgandagina jamiyatda haqiqiy adolat va ishonchni ta’minlay oladi. Shunday ekan, kelajakda huquq va axloqning o‘zaro munosabatini raqamli muhitda muvozanatlashtirish huquqshunoslik fanining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

Xulosa. Yuqoridagi tahlil va muhokamalar asosida shuni aytish mumkinki, huquq va axloq o‘rtasidagi munosabat insoniyat sivilizatsiyasining barcha bosqichlarida dolzarb bo‘lib kelgan. Huquqning axloqqa zidliligi, ya’ni qonunlarning jamiyatda o‘rnatilgan axloqiy me’yorlardan uzoqlashuvi, adolat va ishonch inqiroziga olib kelishi mumkin. Shuning uchun huquqiy tizimning barqarorligi va samaradorligi, eng avvalo, uning axloqiy poydevoriga bog‘liqdir.

Klassik faylasuflar – Aristotel, Kant, Bentam, Mill va boshqalar bu masalaga turli yondashuvlarni ilgari surgan bo‘lsalar-da, ularning umumiy xulosasi shundaki, qonunlar insoniylik, adolat va burch tamoyillariga tayanishi zarur. Zamonaviy huquqshunoslar esa bu g‘oyani raqamli texnologiyalar davrida qayta ko‘rib chiqish

zaruratini ta’kidlamoqdalar. Sun’iy intellekt, elektron boshqaruv va raqamli nazorat tizimlari inson hayotini yengillashtirayotgan bo‘lsa-da, ular bilan bog‘liq axloqiy javobgarlik va huquqiy mas’uliyat masalalari hali ham to‘liq yechimga ega emas. O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, raqamli huquqiy tizimni joriy etish jarayonida axloqiy qadriyatlar va milliy an’analarni e’tiborga olish davlat boshqaruvi samaradorligini oshiradi. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi nafaqat texnologik, balki axloqiy-modernizatsion jarayon sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yo‘nalishda shaffoflik, adolat va inson huquqlarini himoya qilishni ta’minlovchi axloqiy me’yorlarni raqamli tizimlarga integratsiya qilish dolzarb vazifadir. Shunday qilib, kelajakdagi huquqiy islohotlar axloqiy tamoyillar bilan uyg‘unlikda amalga oshirilishi lozim. Raqamli texnologiyalar huquqiy tizimni yanada samarali qilishi mumkin, ammo faqatgina inson qadri, axloqiy mas’uliyat va adolat tamoyillari saqlangandagina bu tizim jamiyatda ishonch, barqarorlik va rivojlanishni ta’minlay oladi. Shu ma’noda, huquq va axloq uyg‘unligi – zamonaviy huquqiy tafakkurning eng muhim ustunidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aristotle. *Nicomachean Ethics.* Oxford University Press, 2009.
2. Kant, Immanuel. *Critique of Practical Reason.* Cambridge University Press, 1997.
3. Bentham, Jeremy. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation.* Batoche Books, 2000.
4. Mill, John Stuart. *Utilitarianism.* Parker, Son, and Bourn, 1863.
5. Hart, H.L.A. *The Concept of Law.* Oxford University Press, 1961.
6. Fuller, Lon L. *The Morality of Law.* Yale University Press, 1969.
7. Brownsword, Roger. *Law, Technology, and Society: Re-imagining the Regulatory Environment.* Routledge, 2019.